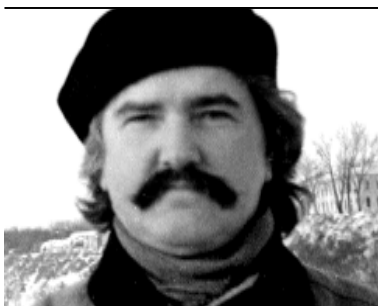

Сяргей Астравец

...у Гартэне цагляны мур
замяняе рака...

Garten

Два эсэ пра Гародню

Бакшта летапісца

Гартэн — гэта сад. Па-нямецку. Так называлі крыжакі наш горад. Што яны мелі тады на ўвазе? Проста сугучча словаў? Ці сад сапраўдны ўсё ж-такі існаваў? Ды такі, які запамінаўся адметнасьцю. Гародчык у замку, на абмежаваным па плошчы дзядзінцы. Цыбуля, рэпа, гарох ды капуста? Нейк непераканаўча. Не, існуюць звесткі, што ля старажытнай Барысаглебскай царквы існаваў «сад на Калажэнях». Але вядома, што ўзьнік ён у XV стагоддзі. А Гартэнам называлі тэўтонцы горад значна раней. Як жа выглядаў гэты сад?.. Манастырскі гарод з лекавымі зёлкамі, кветнікам, з

ягднымі хмызамі, з вішнёвымі дрэвамі, якія ўвесну патаналі ў белай квецені. Магчыма. Сад, бачаны здалёк з ракі, з другога яе берагу. Міжволі ўзгадваюцца гэрбарыі Элізы Ажэшкі з замкавага музею. А таксама з самай старой беларускай аптэкі — езуіцкай, што на пляцы побач з касьцёлам. Сёньняшні манастырскі гарод у базыльянскіх мурах.

Вялікі магістр раптоўна напаў на замак, захапіў і разбурыў яго. Праз тузін гадоў рыцары Тэўтонскага ордэну зноўку штурмуюць замак. Узімку. Безвынікова. Увесну — таксама няўдалая аблога. Яшчэ праз сем гадоў новы напад. А наступны год зьнянацку перад мурамі спачатку ўзьнікаюць чатыры сотні крыжакаў. Замала. А неўзабаве шасьцітысячная навала апанавала замкавае навакольле. Спаміж іх тысяча братаў Ордэна. Штурм ператрываны, і рыцары адступаюць. А затым наіўны фон Плоцке спрабуе захапіць нашу цытадэль з чатырма сотнямі вершнікаў. Фіяска. Але дарога, дарога пралягае паўз горад. Навокал пушчы і праезных шляхоў болей няма. Небарака фон Плоцке праз тры гады вырушыць на Наваградак. Але нашыя выйдуць за муры і разаб’юць яго.

А потым, потым нашыя самі пойдучь на ордэнскія ўладаньні, на Брандэнбург, на места Гутэнштадт. Аднойчы войска княскае засьмяе-загалёкае з муроў тэўтонцаў-няздараў, якія ня здолеюць пераправіцца праз Нёман. Патопчацца, памочаць ногі і рэціруюцца. Навалы пачнуць здавацца бясконцымі. Ажно пакуль Вялікі князь аднойчы не пасябруе з крыжакамі. У хаўрусе з імі ён верне сабе Верхні замак, выгнаўшы ляхаў. І дазволіць рыцарам пасяліцца навокал замка Нойес Гартэн на другім—ніжэйшым беразе. Які пабудуе напярэдні з прускай дапамогай. Падзеі гэтыя нам вядомыя дзякуючы замежным, пераважна нямецкім хронікам. Педантычныя немцы фіксавалі ня толькі свае перамогі. Дзякуй ім за паведамленьні пра нашу мінуўшчыну.

Дзеі гэтыя імкнуўся занатаваць кірыліцай таксама летапісец або храніст, ня ведаю, як менавіта называлі яго ў замку. Вялікакняскі красамоўнік, можна сказаць пісьменьнік. Ён назіраў за крыжацкімі навалямі са свае бакшты або замкавага мура. Распытваў ваяроў, выкарыстоўваў дадзеныя вайсковых дэпешаў, пісьмова зафіксаваныя допыты палонных рыцараў, звесткі з дыпламатычнай карэспандэнцыі etc. На жаль, нічога не захавалася. Прынамсі, пісьмовыя дакументы нам не вядомыя. Хаця ня выключана, што звесткі са страчаных хронікаў маглі трапіць у іншыя — захаваныя. Без спасылкі на крыніцы.

Можна толькі паспрабаваць уявіць прыблізны змест тых пісьмёнаў. Куды выпраўляўся Ягамосьць. Мірным або вайсковым чынам. Ці з рэлігійнай мэтай. У асобе пілігрыма. Што бачыў, з кім сустракаўся, каго ваяваў і ад каго зазнаваў паразу. Якія атрымліваў графеі ці, наадварот, цяпеў страты. Якіх паслоў прымаў у сваёй сталіцы і атрымліваў ад іх дарункі. Якімі землямі, пушчамі, вёскамі і мястэчкамі валодаў. Якія храмы фундаваў. Колькі спаганяў падаткамі копаў грошай, дзежак мёду, барылак збожжа, рыбы, дзічыны, футраў, воску на сьвечкі, скураў на чобаты, жалеза на мячы і латы.

Калі паспрабаваць уявіць сябе ў тыя старавечныя часы... Кім бы я хацеў быць? Рыцарам? Гэрольдам? Вялікакняскім кухарам? А можа менавіта храністам? Які паўсюдна ездзіў разам з уладаром. Меў драўляную скрыначку з тагачаснай паперай, атрамантам, пісадлам. Можа гэта быў пергамент. А можа — якія бяросты, на каторых выдрапаныя зьяўляліся літары, словы, тэксты. Пра тое, як здарыўся ў замку начны пажар. Як князя з жонкай разбудзіла малпа, уратаваўшы ім жыццё. І як у агні зніклі манускрыпты, граматы, лісты — уся бібліятэка з дзяржаўным архівам дашчэнту.

Жыў летапісец бадай у вежы. Письменьнікам належыць жыхарстваваць у доме, які цягнецца да неба. Вядомы выраз пра вежу з біўняў слана ня ўзьнік без адпаведнай глебы. Ня ведаю, гэта магла быць дальняя — кутняя бакшта, якая глядзела на Каложу. Паміж імі, паміж двума пагоркамі рэчка Гараднічанка ўпадала у вялікую раку. Магчыма таксама, што летапісец мог займаць пакойчык у брамнай вежы, у якой у квардыгарды дзяжурыла цэладзённа варта. Але мне найболей падабаецца думка пра данжон, які стаяў асобна па-за мурам, побач з ім. Архэолагі здзіўлены, яны не знайшлі нават рэшткаў падмурку. Хаця на ўсіх гравюрах данжон дакладна бачны. Так не засталася сьледу і ад замкавых хронік. Я магу сёння толькі прыйсьці на тое месца і ўявіць сабе данжон, у якім жыў летапісец.

29 лістапада 2002.

Фабрыка сфінксаў

Сучасная напаязка

«Яны выглядаюць, як сфінксы, якія сьмяюцца».

Іва Андрыч

Часам я адчуваю ўласнае падабенства са сфінксам. Чалавек як сфінкс. Здранцьвец і маўчаць. Адно працягваць думаць, часам ляютна, ледзьве. Летуценіць. Мроіць. Апынуцца ў нірване. Мне добра, добра, мне нічога болей ня трэба, я нічога не хачу цяпер. Хаця, хаця чалавек тады нагадвае хутчэй мумію. Як гэта ні крыўдна і ні вусьцішна, магчыма. Бо калі чалавек у спакоі, адпачывае, ён часьцей ляжыць. Ляжыць на сьпіне, ці на баку. Але болей на сьпіне, склаўшы рукі, як нябожчык або выцягнуўшы іх, як мумія. Большыя за людзей сфінксы, вядома ж, каты. А некаторыя з нас адчуваюць сябе катамі. Зайздросьцяць іхняй паставе, мудраму спакойнаму абліччу.

Наш Гартэн вельмі своеасаблівы. Пра такія гарады звычайна гавораць, што яны — месца сутыкнення разнастайных уплываў. Культурны саган. Магчыма. Але тады звычайна ўсё ў рэшце рэшт апаноўвае нейкая адна татальная, найбольш агрэсіўная, наступальная, імперская.

Нават не культура, лад жыцця. У лепшым разе жуйка з кока-колай, у горшым—серп з молатам, ятаганы, маладзік. Як гуны, як манголы ці іншыя, яна апаноўвае з поўдня на поўнач або наадварот, ці з захаду на ўсход. Але часьцей, значна часьцей—з усходу. Варвары заўжды апаноўвалі Еўропу менавіта адтуль. Усе навалы, найбольш бязьлітасныя і гвалтоўныя. Найболей незьлічоныя, тысячы тысячаў, цемры цемраў. Бязьліч. Усходняя небяспека. Берберы, сельджукі, мангола-татары. З раскосымі і вузкімі, само сабой, вачыма.

— Ты хочаш штосьці сказаць?

— У якасьці рэплікі.

— Ну, давай, чаму б і не? Кепікі строіць будзеш?

— Я хачу толькі крыху ўтаймаваць цябе. Тваю фантазію.

— Навошта? Ты ж ведаеш, што я чалавек без фантазіі. Гэта тое, чаго мне заўжды бракавала.

— Не нагаворвай на сябе. Зрэшты, можаш працягваць. Я пачакаю з заўвагамі.

Навокал разбураліся каменныя і цагляныя муры, руйнаваліся Бастыліі, высозныя платы і калючыя агароджы. Засыпаліся воўчыя ямы, супрацьтанкавыя равы, ракетныя шахты. На запасных аэрадромах сеялі збажыну. І толькі мы старанна працягвалі чысьціць зброю, абнаўлялі парахавыя сховы. Падфарбоўвалі чырвоныя зоркі на самалётах і танках. Прышывалі пагоны з сярпамі і малаткамі, жаўнерскія спражкі даводзілі да бляску.

— Ты ведаеш, я пражыў у прыгарадзе некалькі гадоў. У прыгарадзе гораду, які падзяляў бетонны мур. Так, яго зруйнавалі цяпер. І я супраць новых мураў. Але, як бы гэта сказаць. У мяне засталася настальгія па тым часе і тым горадзе. Яна ніколі ня пройдзе. Яна назаўжды ў мяне.

— Настальгія па тым горадзе, які тады быў падзелены мурам. І ты любіў яго такім...

— Ён быў тады такім, а ня іншым. А ці любіў я яго? Гэта сантымент. І гэтага дастаткова. Як лёды, напалову шакаладныя, напалову сьметанковыя. Ня чорна-белы горад. А шакаладна-сьметанковы. Я памятаю тых лёды з Александр-пляц.

— Цябе сёньня цешыць, што горад, у якім ты жывеш, таксама падзелены быў калісьці. Ён і сёньня падзелены ракой. Але яна падзяляла яго ня проста на Ленінскі і Няленінскі раёны, а як часткі розных дзяржаваў.

— Розныя зоны акупацыі.

— Хай. Як табе больш падабаецца.

— Горад, падзелены ракой надвое. Файна. Ракой часу, калі перакладаць з антычнай мовы. Так, гэта мае нейкую таямнічую моц, энергію. Натхненне... Так-так, горад быў падзелены на сектары паміж чужымі войскамі. Як горад мядзьведзя. Я сам пра гэта нейк не падумаў. Гэта

цікава. Гэта накіраванае, жыць у такіх месцах. І вось Ерусалім. «План абароны» Ерусаліму.

— У цябе стаўленьне неадназначнае?

— Ня ведаю, як сказаць.

— Не падабаецца, што мур пабудуюць праз увесь Ерусалім, але не да канца не падабаецца?

— Гэта вельмі складана. Гэта сапраўды саган. Палестынцы запалыхалі, што абвесыць горад сваёй сталіцай. Калі пабудуюць мур, Ерусалім застанецца ў межах адной краіны.

— Берлін таксама заставаўся ўвесь час абкружаны адной краінай. Ён заставаўся ў межах адной краіны таксама. Хаця сам ён не належаў цалкам.

— Менавіта. Ідэя мур, у ёй штосьці ёсьць, штосьці застаецца са старажытных часоў. Той жа сэнс, свая філасофія. Як і ў вежы. Абарончае прызначэньне. Гэтага нельга адмаўляць, гэта па-ранейшаму прываблівае.

— Яны таксама пабудавалі Берлінскі мур, каб абараніцца.

— Але яшчэ болей, каб адгарадзіцца. Што і ў нас сёньня.

— Адгарадзілі немцаў ад немцаў. Нонсэнс. Вядома. А палестынцаў ад яўрэяў — гэта ўжо, мабыць, нешта іншае? У сагане зробіць сыценку, каб не варылася ўсё разам. Але горад застанецца ізраільскім. Як Новы Ёрк разам з усімі кітайскімі і яўрэйскімі кварталамі застаецца амерыканскім.

— Я згодны, гэта складанае пытаньне. Зараз яны яшчэ пабудуюць 135-кіламетровы плот паміж сабой і палестынцамі. Але ж гэта будзе плот на мяжы. Як на штатаўска-мексіканскай. Часам страшнейшы плот ці мур—уяўны. Ня хочацца, каб ён існаваў паміж намі і той часткай, у межах якой хочацца жыць самому. У гэтым сутнасьць пытаньня.

— Добра, давай далей пра сфінксаў. Чытай. А я пап'ю кавы.

— Пра сфінксаў? Што табе сказаць? Я люблю іх. І гэтым усё сказана.

— Не, ты прачытай. Ты ж нешта напісаў там.

— Так-так, прабач. Зараз. Ну, вось. Не, лепей я перакажу табе сваімі словамі. Блізка да тэксту, гэта ж я сам пісаў. «Сфінкс я, сфінкс кот, сфінкс сабака. Толькі ў мяне няма сабакі. Але кот ёсьць. Ён вельмі нагадвае сфінкса. Мудрага, апанаванага думаньнем. Нетаропкім і грунтоўным, як мудрасць стагоддзяў, старых манускрыптаў, папірусаў і берасьцяных граматаў».

— Брава. З тваім катом я таксама знаёмая.

— Ведаю. Ён такі ж твой, як і мой. Але ж я пісаў для іншай публікі, для чытачоў. Далей чытаць?

— Чытай. Сваімі словамі неабавязкова.

— «Фабрыка па вырабу сфінксаў. Гучыць ня вельмі зграбна. Фабрыка бюстаў... Яшчэ горш! Фабрыка мастацкіх вырабаў. Афіцыйная назва. Самавіта, але цьмяна. Хацелася б большай пэўнасьці. Нейкай мінімаль-

най канкрэтыкі. Фабрыка серыйных бюстаў ці, прынамсі, помнікаў. Або, хаця б, серыйных твораў. Скульптурных альбо манументальных».

— Пакуль што сам твой тэкст гучыць цьмяна. Людзі пра бюсты пачалі забывацца ўжо. Успамінаюць хутчэй пра «Мілавіцу» або конкурсы прыгажосьці.

— Альбо пра Памэлу Андэрсэн. Згодны. Але ж гэта толькі прэлюдыя. «Фабрыка манументальнага мастацтва». Раней рабіла бюсты і статуі—серыйныя, сапраўдны шырспажыў.

Начальства раптам зацікавілася каранямі. Што нашыя продкі, ці продкі продкаў прыбылі сюды з антычных краін, прывезьлі з сабой культуру, рэлігійныя культы, металёвыя прылады, вінаградны ічэп і г.д. А таксама сфінксаў. Пачалі шукаць у археалагічных раскопах. Знайшлі шахматныя фігуркі з падабенствам. У каменных ёлупах заманулася вышукваць агульныя рысы. Жаночыя аздобы,—каб сфінксы, Неферціці, пірамідкі. А як пахаваньні кінуліся вывучаць! Мумій каб знайсці, курганы пахавальныя, абавязкова пірамідападобныя.

— У мяне такое ўражаньне, што сёньня палестынцы жывуць у гэта, а яўрэі іх ахоўваюць.

— І для яўрэяў гэта сатысфакцыя?

— Накіталт таго.

— Гэта значыцца, ты хочаш сказаць, што яўрэі выкарысталі ўласны досьвед?

— Адмоўны досьвед.

— А ты ведаеш, штосьці ў гэтым ёсьць. У параўнаньні. Нейкае падабенства бадай усё ж існуе.

— Але адпомсьцілі, можна сказаць, ня тым, хто катаваў іх. Іхніх продкаў. Бацькоў і дзядоў.

— Не, сапраўды, яны, арабы жывуць за калючым дротам. Іх ахоўваюць да зубоў узброеныя.

— Толькі тыя — за дротам здольныя да супраціву. Так, сапраўды, калі што арабы зрабілі тым яўрэям?

— Егіпцяне. Егіпцяне і палестынцы—не адно і тое ж.

Фабрыка «сфінксаў» выпускала правадыроў і народных герояў, карыфеяў сацрэалізму ў камуністычных, само сабой, часы. Ляпілі перадавых даярак, тэкстыльшчыц, стаханаўцаў. Акадэмікаў, лётчыкаў, стратанаўтаў. Герояў сацыялістычнай працы і сацыялістычнага гераізму (доблесці). Знатных бавоўнаводаў, кукурузаводаў і жывёлаводаў. А 100 тысячаў жанчын — на трактар!

Часам выконваліся сьпецзамовы — на індывідуальныя манументы або маласерыйныя з выразна экзатычнай сьпецыфікай — тытуняводы, шаўкапрадцы. Чабаны, народныя ашугі. Аксакалы. Заваёўнікі Арктыкі і Антарктыкі, абодвух полюсаў. Аленьяводы — асабліва калі «увязу цябе я ў тундру» была моднай. Веласіпедысты, спартсьмены.

Для ўсяго сацыялістычнага лагэру рабілі. Таварышаў Броз Тыта,

Энвэра Ходжы, Берута, Кім Ір Сэна і асабліва шаноўнага таварыша Маа Цзэдуна — правадыра самага колькаснага ў сьвеце народу. А іхнія перадавікі-стаханаўцы! Таварыш Ісмаіл Бушаці — найлепшы албанскі мураль 1952 году! Мураваў дзоты і бункеры. Супраць блізкіх імперыялістаў. А потым і супраць усіх, уллучна з блізкімі еўракамуністамі.

Часы ўсяеднасьці аднойчы мінулі. Трывалыя эканамічныя сувязі разарваліся, як згнілая аборка. Рынкі збыту здразілі агульным ідэалам і разваліліся. Рабочыя засталіся бяз працы. Вельмі высокай кваліфікацыі. Скульптары-лаўрэаты. Рэшткі найбольш каштоўнай сыравіны, найперш каляровыя металы — зьніклі праз мяжу за грошы. У горадзе сышліся шляхі трывалыя перакідкі каштоўных металаў. Гучныя крымінальныя справы... Нават чыноўніка застрэлілі першай велічыні. Кілера не схапілі, быццам бы ўцёк цераз мяжу.

«Тызэнгаўза жэрлі, можна сказаць, за кепскі маркетынг. Выраблялі болей, чымсьці прадавалі. Гэта яго загубіла. Сацыялістычнае планаваньне — болей, болей, болей — штораз болей! Ворагі найлепшай зачэпкі ня здолелі б вымысьліць. А якраз фабрыка помнікаў працавала з прыбыткам. Асабліва добра прадаваліся а-ля антычныя статуі. Вялікі попыт знайшоўся на неабмежаваным рынку ўсходняй імперыі.

— Ён даволі капрызлівы, зьменлівы. Пакупніцкія жадункі, навамодныя павевы. Сёньня гэтага ня ўлічваюць, гоняць шырспажыў на ўсход, як раней. Любіце нас, якія мы ёсьць...

— А там народ пераборлівы. Хто мае грошы, абш-што ня купіць. А грошы яны маюць.

— І маюць выбар сёньня.

— З гэтым і Тызэнгаўз не разьлічыў. Унутраны рынак быў даволі напоўнены.

— Канкурэнцыя.

— Так, конкурэнцыя. Статуі прадаваліся пасрэдна.

— Палякам прасьцей было прывезьці з Нямеччыны. Або адразу з Італіі.

— А касьметыка, кажучы па-сучаснаму, трапляла хоць у Санкт-Пецяярбург, хоць у Маскву нап्राстькі з Парыжу.

— І, скажам так, дэмпінгавыя цэны.

— Што цэны для сапраўднай дамы, галоўнае—якасьць.

— А слухкія паясы тым болей расейцаў не цікавілі. На жаль. Хаця жаль тут ні пры чым.

Тызэнгаўз увогуле імкнуўся задаволіць пакупніц, жаночыя прагнасьці. Усякія вырабляў модніцкія, нядаўна экзатычныя тканіны. Адамашкі, мусьлін, аксаміт, кітайку. Затым — гарсеты, муфты, каптуры. Аздобы. Касьметыку. Бялілы-чырванілы. Пудру, парфуму, алейныя пахнідлы. Масьці. Вееры, пудраніцы, куфэркі.

— Дамы малявалі на руках блакітныя жылкі, прыклеівалі на твар мушкі.

— А ягамосьці, з прыкрасьці ад мужчынскіх парькоў і фальбонак, панчохаў і стужак, карункавых манжэтаў, гузікаў з адамантамі, па-старашиляхецку абкручваліся слуцкім поясам і прывешвалі шаблю.

— І тчо забыўшыся рука.

— Партрэт Зянона Пазьняка.

— Ну, так. Заміж персідскага ўзору. Не, гэта постаць, постаць.

— Хто?

— Я пра Тызэнгаўза. Гэта цяжка ўявіць сабе, як на той час разгарнуўся ён. У нашым увозу каралеўскім, але ня моцна вялікім горадзе. Больш-мени значным ён і зрабіўся пры ім. Вялікая будоўля. Паўсюдна мураваныя камяніцы ставяць, палацы, мануфактуры. Млыны. Медыцынская акадэмія, музычная, тэатр. Кадэцкі корпус. Аўстэрый. Людскі мурашнік. Карэты. Маленькая Галандыя.

— І скульптурная мануфактура. Антычныя ўзоры. Апалоны, Афродыты. Чалавечныя, хаця ідэалізаваныя. І побач загадкавыя копіі егіпецкіх статуяў. Сфінксы, Неферціці, Тутанхамон.

— Знаеш, па-мойму формы гэтыя захаваліся.

— У склепах краязнаўчага музею?

— Ну, не зусім захаваліся. Там недзе ў іх, у Піцеры. Яны ж усё вывозілі. Што магло ў гаспадарцы прыдасца. Некаторыя захаваліся, часткова. Ляжалі без ужытку. Запас бяды ня чыніць.

— І пераможцаў ня судзяць.

— І на гэтай, сучаснай фабрыцы іх выкарысталі паўторна, некаторыя. Інакш, адкуль гэткае падабенства, супадзеньне? Тыя ж самыя сфінксы.

— Сфінксы заўжды аднолькавыя.

— Як сказаць. Ты думаеш, тыя адміралцейскія сапраўды з Егіпту вывезьлі?

— Думаю, што так.

— А я не. Давязі паспрабуй. А галоўнае, яны не такія.

— Твая версія.

— Па Нёмне — да мора, а далей зусім недалёка. І танна, і добра. Дзёшава і сярдзіта.

— Cheap and nasty, як у песеньцы. Але ж яны каменныя. Адкуль такія камльгі?

— Можна знайсці, прывезьці. Але самае цікавае, што сёння лічыцца, што яны не каменныя, яны з бетону адліты, вельмі моцнага.

— Ой-ля-ля.

— А можна падумаць ты ніколі ня чула, што ў старавечныя часы праз Бурытыннае мора сюды трапілі людзі адтуль. Прынеслі сваё ўмельства, сакрэты свайго майстэрства. І што на месцы Каложы калісьці стаяла піраміда.

— І дзе ж яны падзеліся, твае егіцяне?

— Сьшлі ў пушчы і зьніклі.

— А сакрэты вырабу сфінксаў захаваліся? Можжа, на папірусах, ці бяроствах?

— Нейкім чынам. У рэшыце рэшт у тыя мясьціны траплялі нашы. Пілігрымы, падарожнікі. Радзівілы. Але ж мы адхіліліся. Мода, канешне, вярнулася. Такая ж самая, як на грэцкія ды рымскія статуі. На мастацтва ўвогуле, на міфалогію. Рымэйкі ў літаратуры, у тэатры. У тэатры Тызэнгаўза таксама такія рэчы ставілі. Другі, сучасны тады ўзор сфінксаў—саксонскі.

— Гэта такія, як на замкавай браме?

— Такіх якраз на мануфактуры зрабілі найболей.

— А захаваліся толькі два. Ахоўвалі ўезд у каралеўскі палац, у, што там потым было? Дакладна невядома? Можжа, губернатарскі палац? З канцэлярыяй. Потым — шпіталь вайсковы. Штаб. Абкам. Кнігазбор, музей.

— А ў музеі поўныя вітрыны манетаў. Адно тызэнгаўзаўскіх няма. Малавядомая гісторыя. Версія, пабудаваная на ўскосных звестках. Тызэнгаўз. Фальшывыя грошы. Падпольны манетны двор. Цьмяная справа. Дакладна вядома, што існавала такая мануфактура. Паўтары гады існавала, людзі атрымлівалі заробкі. Сьпісы вядомыя. Толькі грошай няма. Нідзе ніякіх звестак пра манеты такога паходжаньня. Версія—білі падробныя грошы. Расейскія прынамсі. Між іншым, у тыя і ранейшыя часы—даволі распаўсюджаная зьява. Гэта якраз таксама магло ўскладніць становішча Тызэнгаўза. Магло яго загубіць. Магло. Шыла ў мяху схавачь цяжка. А горад кішма кішэў шпіёнамі. Прычым, відавочна дамінавалі імператарскія. Ягонь амбасадар падспудна кіраваў тут усім.

— Штосьці мне нагадвае гэта пра сёньняшняе таргаваньне: дзе паставіць грашовы варытат...

Дый ня толькі. А гэтая страляніна?

— На Савецкай?

— На Савецкай. Кіно. Машына з амонаўцам на даху. Хуткая язда. Я сама бачыла. Праўда, крыху здалёк. Джып заехаў на тратуар, зьбіў жанчыну, якая чакала на прыпынку. Уцекача выцягнулі вонкі—на асфальт—кайданкі. Зьбываў даляры соценныя—афсетны друк.

— Традыцыі не зьнікаюць. Фальшывамаманецтва – жывучая рэч. І заўваж, усё гэта перад палацам адбылося, пераробленым у гатэль. Які дачыненне да нашай тэмы мае. Гатэлік «Еўропа» за буржуазным урадам. Нязьменная «Дружба»—у камуністычныя часы, у простамоўі. Каб ня блытацца. Назву некалькі разоў улады зьмянялі. Каб адпавядала палітычнай дружбе. «Тыранай» адзін час называўся. Калі ляпілі на фабрыцы албанскага героя ўсіх часоў Скандэрбега. Кіно тады круцілі пра яго. Пальмавая галіна ў Канах. *Palme d'or*. Неверагодна.

— Дарэчы, некалі амаль усімі албанскімі землямі ўладамі прадстаўнікі шляхецкага роду Бушаці. Стаханавец Бушаці. Зьдзек лёсу.

— У нас таксама. Ягела. Сапега. Распаўсюджаныя прозьвішчы. Сярод простых людзей.

— Гэтыя Бушаці былі галоўным родам, астатняй Албаніяй валодаў нейкі Паша. Цікавая краіна. Першы прэзідэнт, адчуўшы смак, абвесьціў сябе каралём! І яшчэ доўга кіраваў. Так спадабалася, што захацеў каралём. Прэзідэнт рэспублікі. Узяў ды падпісаў указ аб прызначэньні сябе каралём. А каралём — значыцца пажыцьцёва. Каб не акупанты італьянскія... Спрадвечная гісторыя. Першыя дэмакраты не ўтрымаліся. Іх скінулі, разам з Нолі — кіраўніком ураду. Ён потым пісьменьніцтвам, здаецца, займаўся. Здаецца.

— Таксама някепска. Дарэчы, магчымасьць напісаць пра такія незвычайныя метамарфозы.

— Усё, што адбылося далей, таксама ня меней абсурдна. Фантастычны прыклад. Узорная самаізаляцыя. Усё магчыма ў гэтым сьвеце. У самым цэнтры Еўропы, на паўднёвым беразе.

— Вой, здаецца, мы пра палітыку пачынаем.

— Ды якая тут палітыка! Гавораць, немагчыма такое сёньня. Інтэрнэт, талеркі сатэлітарныя. Мабільныя тэлефоны... Тады таксама гаварылі.

— Можэ і гаварылі. Маглі гаварыць. Ня выключана. Але ж сапраўды не было інтэрнэту. І мы транзітная краіна. Вечны рух. Прахадны пакой.

— Няма нічога немагчымага. Чатыры мяжы перакрытыя. Апошнюю перакрыць — справа тэхнікі. І падстава—на паверхні. Ня хочуць дружыць, валюту сваю даваць.

— Ня хочуць будаваць саюзную дзяржаву.

— Так, сапраўды. Вось нягоднікі. А калі ня хочуць, калі абражаюць нашыя шчырыя пачуцьці... Як тады было. Пакрыўдзіліся, што ў Саветах крытыкуюць Сталіна і дыпламатычныя адносіны скасавалі. А потым на кітайцаў за нешта пакрыўдзіліся. І з імі скасавалі.

— Вось табе і поўная ізаляцыя. Усё сваё. Мора сваё, карысныя выкапні — свае. Свой правадыр і настаўнік.

— Ты сама пра палітыку загаварыла.

— Якая гэта палітыка? Жыцьцё... А помнік Сталіну, цікава. Статуя ягоная. Ці стаіць? У Тыране? Назва-то якая!

— Хто ж ведае. Здаецца, доўга яшчэ стаяла пасля камуністаў. Тамака, у грузінаў і ў нас у Сьвіслачы. Супер! І мястэчка пад назвай Сталін, райцэнтр. Накіталт Шчучына.

— Гэта дзе?

— У Албаніі. Не Сталінград або Сталінабад, а проста так... Леў, які перад домам прафсаюзаў, леў албанскі насамрэч. Два, абапал. Перад імі хацелі Каліноўскага наставіць.

— Хацелі ды адхацелі.

— Хацелі, але так, непаспраўднаму. А львы гэтыя самыя праўдзівыя. Выкапаньня рымскія. Падарунак ці бартэр, хаця раней такога слова ня ведалі. Братэрскія гарады і раёны. Вы нам Леніна, мы вам зьвяругу.

— Ты ведаеш, а я сабе выразна ўяўляю, як сфінксаў вязуць на рацэ з Каралеўца. Гэта калі аўтэнтных. А так, можна нават з поўдня. Спачатку на Дняпры. Шляхам з грэкаў у варагі... Але верагодней за ўсё, падробных. З Турцыі, максімум грэцкіх. А можна нават крымскіх, аднекуль з Бахчысараю.

— Такіх цяжкіх, гаргары?

— Не, навошта? Пакаёвыя сфінксы, настольныя. І для караля—самых вялікіх.

— Думаеш, гэта іх закапалі, і яны сёння ў зямлі, дзесь у Старым горадзе?

— Ва ўсякім разе, з сабой у высылку, у “паўночную Венецыю” ён іх не забраў.

— Таямніцаў і сакрэтаў хапае, вядома. Хоць бы з пірамідай, якая ў падворку каралеўскага палацу была. Ёсць жа звесткі. І што калона з крылатым ільвом або са сфінсам стаяла на ратушным пляцы. А, між іншым, аб шляху з Каралеўца. Ці памятаеш лета 92-га? Гарачыня якая здарылася, як Нёман змялеў? Я ніколі больш такога ня бачыў. Заходзіў і сядаў сярод ракі. З сухімі нагамі. Там каменныя кубы ляжалі хаатычна. Побач з Крэйдавымі гарамі. Я бачыў на баках раўчукі. Дзяўблі ці сьвідравалі, каб здабыць.

— І табе здаецца, што хутчэй камяні везлі з Каралеўца, а не наадварот?

— Відавочна. На замкі або на касьцёлы і цэрквы, на ратушу. На манастыры і кляштары. Варыянты два. Або караблямі з скандынаўскіх каменаломняў. Або аднекуль з Карпатаў, прычым значную частку сухапуццем, што вельмі мала верагодна.

Сёння фабрыка выпускае сфінксаў, жаночыя скульптуры для новых рускіх. Анёлаў, надмагільныя помнікі. Раней выраблялі серыйныя бюсты для райцэнтраў, мястэчак. Шырспажыў, можна сказаць. Настольныя сфінксы, кабінетныя бюсыцікі, ФЭДа, які ў кожным кабінете на Савецкай, на Тэльмана, Карбышава на сталe перад вачыма альбо на сейфе.

А бюсты і бюсыцішчы ў дамах культуры і клубах—ад гарадскога, чыгуначнага, тэкстыльшчыкаў, хімікаў да калгасных, да чырвоных куткоў на фермах. Раней працы хапала і плацілі своєчасова. Ідэалагічны тавар быў у пашане ў тадышняй улады. Прычым дбалі не пра адную ідэалогію. Пушкіна рабілі таксама з бакенбардамі. Славутага аўтара «Ваша слова, таварыш Маўзер». Карацей, ніхто ня быў пакрыўджаны. А бюст Чапая адзін толькі чаго варты? Перад будынкам судовым? Да якога, праўда, Васіль Іваныч, нават пры намаганьнях, ня меў ніколі ніякага дачынення. Хіба што ваенна-палявыя суды былі ў ягоныя часы пры кожным палку. Ды расстрэльвалі налева і направа.

Скрынкі з паэтамі, кантэйнеры з касманаўтамі, эшалоны з фізкультурнікамі і правадырамі. Ва ўсе бакі дымныя паравозы расьцягалі ідэа-

лагічна-скульптурны скарб з гартэнскай фабрыкі. Якасьць была рознай. Залежна ад якасці, напрыклад, цэменту, якога заўжды не хапала. Некаторыя помнікі рассыпаліся ад атмасферных уплываў. Пакаёвыя захоўваліся лепей. Калі толькі не зачэпіць прыбіральшчыца швабрай. Пад час апошняй рашучай адлігі некаторыя галовы зламалі, кінулі на сьметнік, нават закапалі. Але багата яшчэ засталася. Каменных, гіпсавых, бетонных, нават бронзавых выкапняў з нядаўняй класавай гісторыі.

Два такія стаялі перад дзвьярыма Ленкаму. Людвіг і Густаў. Дзье аграмадныя галавы. Колькі ў іх было калісьці ўсяго-усялякага, цэлыя капіталы! Маніфесты, 18-я брумеры. Майнэ кляйнэ. Я-я, яволь! Капут!

Колькі галоў, бюстаў з плячыма, помнікаў з рукамі да поясу, з нагамі руйнавалі, закопвалі, кідалі, зрынуўшы з пастаментаў, пад плотам. Як змяняўся курс, партрэт на дошцы палітбюро, як галоўнае крэсла займала іншая папа, з гемароем поўным або толькі на пачатковай стадыі. А дзье галавы стаялі заўжды. Пры ўсіх рэжымах, пры любых абставінах. Яны былі бяспечныя. Гэта яны, іхнія колішнія ўладальнікі некалі напісалі відушчна, што будучыя людзі, пасьядоўнікі стануць далакопамі. ДАЛАКОПАМІ. Як гэта спадабалася, як натхніла! Надало моцы, энергіі, імпэту! Радасьцю разьдзімала грудзі. Зьявіўся сэнс жыцьця, смак. Найвышэйшая мэта. Закапаць.

Што гэтыя дзье галавы? Чым яны былі некалі нафаршыраваныя? Абстрактнымі жаданьнямі, марнымі намерамі ўсіх ашчасьлівіць. Альтруісты, летуценьнікі. Лагодныя тэарэтыкі. Ніхто з іх, здаецца, ня марыў асабіста пра захоп улады, дыктатуру далакопаў. Хай кухаркі кіруюць дзяржавай. Яны асабіста — не. Ім падабалася папросту пісаць трактаты, рабіць тоўстыя кнігі. Тамы, фаліянты. Возьмеш у руку — маеш рэч. Інтэлігэнцае жаданьне. Яны, мабыць, не ўсьведамлялі небяспечнасьць заклікаў да жыцьцястваральнай працы далакопаў. Ім папросту падабаліся метафары, нечаканыя параўнаньні. Літарацкія асалоды.

Яны не імкнуліся да ўлады. Іхнія нашчадкі-землякі, усьведамляючы місію, паспрабавалі ажыцьцявіць. Увасобіць тэарэтычныя працы. Маніфесты, трактаты. Але ў іх было замала рыдлёвак. Потым іхні фатэрлянд перагарадзілі мурам, з аднога боку якога жылі далакопы, з другога тыя, каго яны прагнулі закапаць.

Дзье каменныя, жудасна барадатыя галавы. З выгляду нібы Санта-Клаўсы. Яны брукавалі добрымі намерамі дарогу ў пекла. Заўтрашняе пекла заўсёды здаецца лепшым ад сёньняшняга. Яны любілі добрыя рэстарачыі, якаснае віно, смачны б'іфштэкс. Адрознасьць толькі ў тым, што Людвіг падабаў крываваы, а Густаў добра ўсмажаны. Ці наадварот. Адзін аддаваў перавагу мозельскаму, другі—рэйнскаму. Галовы гурманаў.

А, так, і яшчэ адзін з іх жудасна пакутваў на гемарой.

Іх дазвалялася рабіць максімум да поясу. Як выключэньне. На поўны рост — ніколі. Яны прызнаны асноватворцамі. Але не былі права-

дырамі. Ім ставілі помнікі, як па-сутнасьці пісьменьнікам, аўтарам аб'ёмных раманаў, збораў твораў. Тыражавалі, як калісьці Біблію.

— *А ці ведаеш: на фабрыцы грошы не даюць..*

— *Затаварыліся сфінксамі?*

— *Накшталт таго. Але ня толькі. На Ёсходзе ня плоцяць. Толькі абмен, бартэр. Рабочым выдаюць заробкі статускамі. Альбо бюст на двух-трох чалавек.*

— *Вясёла. Хоць на мяжы яшчэ не адбіраюць, як цыгарэты і сьпірытус. Або як творы мастацтва. Абразы царкоўныя.*

— *Значыцца, ня лічаць за мастацтва. Ужо. Вязі куды хочаш. Уяўляю бльшыны рынак у горадзе, дзе быў мур. Калісьці тамака прадавалі фуражкі, кукарды, кіцелі савецкія, гэдэраўскія—усё, што засталася ад братэрства на зброі. Уяўляю бюсьцікі там.*

— *У тым горадзе калісьці існаваў адзін з самых буйных музеяў старажытнасьцяў егіпецкіх. Можна і цяпер ёсьць?*

— *Калісьці немцы на вярышні піраміды Хеопса адзначалі ўгодкі прускага імператара. Шампанскае ці, можна, інапс. Сьцяг з чорнай птушкай. Фатограф. I — «Дойчланд, Дойчланд—юбэр алес...»*

— *Так, незвычайна. Як сьцяг бел-чырвона-белы на Эверэсьце.*

— *А ўсё ж ён там ёсьць. Ці быў, ва ўсякім разе. Яны самі сабе збудавалі эверэсты сярод пустэльні. Замкі на пяску. I сфінксаў для аховы. «Убачыў я ў пустэльні маладзёна Сфінкса...»*

— *Што гэта?*

— *Борхес. Працягваю: «Які толькі што створаны быў. Няма нічога старога пад сонцам».*

— *Тады я таксама. Пачакай, зараз вазьму знайду. Дзе гэта стаіць Норвід?*

— *Вунь там. Але ты лепей не бяры. Як на цябе, будзе запальны, пачнеш чыхаць. Давай я сам. Што знайсьці?*

— *Ня памятаю назву. Таксама пра сфінкса.*

— *Зараз. Гэта? «Сфінкс заступіў мне дарогу аднойчы/Каля скалы, як ліхвар ці забойца...» Уайльд, здаецца, таксама нешта такое напісаў.*

Сфінксы паўсюль. Масты, лесвіцы, уваходы ў будынкі — тэатр, дом піанераў... Галовы. Піўзавод — казьліныя. Перад царквой арліныя—парныя. Аграуніверсітэт, дом досыць вядомай пісьменьніцы, банкі, рэстараны, аптыка — Замэнгоф у акуларах. Інстытут алхіміі з галавой вядомага сьвяцілы, які працаваў пры каралеўскім двары. Пажарныя ў шлемах. Цырульня — модныя лысыя. Пошта. Аптэка — Францыск-Георгій, доктар лекарскіх навук і каралеўскі батанік. Запарк. Чыгуначны вакзал—Заслонаў з гранатай. Паркавая брама: работніца і сялянка. Мянтоўка, кантора. Металёвы Фелікс з казьлінай бародкай. Саюз зьвёнкоўцаў з бюстам пана Тадэвуша. Саюз літаратараў — два тутэйшыя сфінксы—Кастусь ды Янка. Новы аграмадны псіханеўралягічны дыспансер і голаў Скліфасоўскага. Венера і Апалон — скурвен. Турма —

Цэрберы. Вайсковыя могількі — Сувораў на паўкані. На камунальных— тэарэтыкі далакопства. Радые — голаў Паповіча. Рэдакцыя — Ленін плюс Нахамкес, ён жа Сьцяклоў. Аблсельгасхарч — Стальцін і тав. Бровікаў.

Пракуратура — Мардашоў-вешальнік, кананізаваны царквой. Мясакамбінат — Мінін і Пажарскі, зьменшаная копія вядомага манумента. Адзін з якіх, як вядома, быў рэзьнікам. Перад музеем гармата і Станіслаў Аўгуставіч Панямунскі з гусіным пярком. Дамскі залётнік. Аўтар пурыйскага трактату і паэмы «Кацярынамахія». Гаўптвахта — сфінкс з галавой ці то Аракчэва або Бэнкендорфа, ці гэтага, як яго, генерала Далакопчыка. Якога суседзі патрабуюць выдаць, як пурыйста і злачынец.

— Ня хочаш кавы? Давай яшчэ зраблю?

— Можна, па кубку.

— Толькі спачатку кату падкладу ежы. Базыль, хадзі. Які ты... як сфінкс.

— А памятаеш сьвята нацменаў? Шэсьце?

— Суполку егіпцянаў? Канешне. Персанажы егіпецкай гісторыі, мастацтва, міфалогіі. Людзі-каты. Дзіўныя вялікія маскі-галовы. Муляж муміі.

— А мы стаялі на ганку кнігарні. Выйшлі прадаўчыцы, усім радасна махалі. Мы ўпершыню трапілі ў задні пакой, зроблены як пячора Алібабы, поўны кніжак. Па гісторыі, міфалогіі, антычныя аўтары. Адзін археолаг назваў Егіпет краінай мёртвых і небяспечнай жывёлай.

— Жывёлы каменныя. Яны маўчаць нерухома.

— Мабыць, ён адчуў, што гэтае царства мёртвых заваблівае. Паўсюль пяскі, сярод якіх чорныя студні, піраміды, часта напаўразбураныя, храмы, усыпальніцы, высечаныя ў скалах некропалі. Косткі, муміі. Проста так можа вытыркацца з пяску аграмадная галава сфінкса або быка Апіса ці нават Анубіса—бога сьмерці. Шакал або сабака, які ляжыць.

— Або чалавек з галавой сабакі ці шакала?

— Па-мойму, ён быў накіталт галоўнага муміфікатара. І быў яшчэ адвакатам нябожчыкаў. У падземным судзе распядаў пра кожнага— хто і што.

— Даволі жудасна гучыць. Але бач, страх ня вечны. Самі егіпцяне рабавалі магільні і прадавалі скарбы. Пачакай, я зараз пагляджу... З ягоных падземных лабірынтаў выцягнулі самога Апіса. Жанчыны калісьці па чарзе сядалі на яго ў спадзяваньні перамагчы сваю бясплоднасьць. Яго таксама прадалі.

Радые-Крок: «Галава сфінкса Рамзеса II важыць тры тоны. Яе знайшоў у Егіпце жыхар краіны. Шукаюць астатнюю частку. Вышыня сфінкса была адзінаццаць метраў. А зараз—пра надвор'е».

— Ты ведаеш, а мне гэтыя зграмаджаныя сфінксаў, статуяў нагадваюць цяперашнія музеі таталітарнай скульптуры пад адкрытым небам. Яны страцілі моц. Іх ніхто не байца. Дарма што богі.

— «Дзеці чыгунных багоў» — памятаеш? Дык хоць чыгунных. А тут

— гiнс, цэмент, зусiм тандэта. А, успомнiў! Кароль жа прымаў егiпецкага пасланьнiка. Падворак адзiн час быў, егiпецкiя купцы жьлi. Ядвабы, фарбы, папiрус. Сфiнкс невялiчкi, само сабой. Недзе на Савецкай, дзе прыблiзна падворак егiпецкай нацменьшасьцi на сьвяце быў.

— Мабыць ты ўжо выдумляеш?

— Наконт паслоў? Не, якое выдумляньне?

— Я ведаю, што сапраўды паслоў прымалi. Шведскiх, турэцкiх, нават ад брытанскай каралевы.

— Так i ў Егiпце кiравалi нашы. Потым, ты падумай, у парку Жьлiбера абелiск з надпiсамi — зусiм па-егiпецку выглядае. Гэта iхняя завядзёнка—накрываць усе каменныя паверхнi пiктаграмамi, каб максiмум iнфармацыi захавалася. На мурах, калонах, абелiсках. Каменныя кнiгi. Яны ня вельмi спадзявалiся на папiрусы.

— Буслы нашыя зiмуюць дзесьцi ў Егiпце. Пралятаюць над пiрамiдамi, Нiлам, над сфiнксамi. I потым успамiнаюць пра iх. Як узгадваюць тамака пра Нёман. Будуць потым пралятаць над iзраiльскiм плотам. А пазьней над нашымi калючымi дратамi... Мур у Ерусалiме пад назвай «абарона Ерусалiма». 135 кiламетраў агулам. 135! Гэта ж колькi цэгля.

— Плот памiж ЗША i Мексiкай яшчэ даўжэйшы. А з кiтайскiм не параўнаць увогуле. Гэта назальлiвая думка, але я не магу яе пазбьiцца. Што праз усе гэтыя платы, мур, i ўцякалi i ўцякаюць толькi ў адзiн бок, у адзiным кiрунку. Нiколi — у адваротным.

— У гэтым iхняя сутнасць. Глыбiнны сэнс.

У Гартэне цагляны мур замяняе рака. Яна падзяляе горад надвое. Прычым на ўсходнюю i заходнюю часткi. Пасьля дзяльбы здаралася, што яны належалi розным краiнам. А пра войны й казаць няма чаго. Рака падзяляла вайсковыя аддзелы, варагуючыя бакi, цэлыя армii. Рабiлася лiнiяй фронту. Напалеон распачынаў сваю ўсходнюю кампанiю з фарсiраваньня ракi. Паўзiраўшыся з заходняга берагу ў падзорную трубу. Кайзераўскiя дывiзii. Армады «Барбарось». А таксама кавалерыя панская i рабоча-сялянская. Ня кажучы пра даўнейшыя часы. Калi на другiм беразе атабарвалiся крыжацкiя загоны з рознамоўным рыцарствам. Ягайла i Вiтаўт, брат на брата. Аляксеi Мiхайлавічы, захапiўшы замак на гары, пакiдалi вымушана другi бераг вольным, ня здольныя перасякчы водную перашкоду.

Памежны мост. Цягнiкi пераязджалi мяжу ў паветры — па-над ракою. Яе называлi ракою часу, пазначаючы на мапах лацiнскiмi лiтарамi на старажытнагрэцкi лад. Ты едзеш, уяўляючы пад сабою прорву. Вышыню з вадой у доле. Але нiчога агульнага з лётам. Як спыняецца кола агляду, а ты — угары. Крыху хiсткае адчуваньне. I раптам цягнiк напраўду спыняецца. Пашпартны кантроль. I службоўцы з сабакамi. Што яны шукаюць цi — каго? Нелегалаў? Наркатыкi? Сьпiрытус? Улёткi? «Свабоду»?

У замежным часопiсе «Напшут» — сенсацыя! Што ў нас сабралiся

тысячы афраазіятаў, што ўлады іх згодныя прапусьціць праз мяжу на Захад. Каб ня мець сабе лішняга клопату. І што адбудзецца гэта ўначы на Каляды каталіцкія, калі палякі будуць сьвяткаваць. Наце вам на лапаце. Нашыя ўлады — правакацыя! Ноты пратэсту. А на сайце часопісу — спрэчка. Адныя — пабудаваць мур ад Эстоніі да Турцыі, дык каб вышыней шэсьць метраў. І поле міннае—шырынёй пяцьдзсят метраў з калючым дротам — як у Ізраілі. Іншыя — лепей службу памежную прывесці да прытомнасьці. А то — толькі на джыпах фарсіць могуць.

Афраазіяты ідуць! Агromністай грамадой! На плячах, у рукаках бюсты, статуэткі, бажкі індакітайскія, з берагоў Тыгру ды Еўфрату, Брахмапутры. Пал-Поты, Маа Цэдунчыкі, Мушарафы, Дэн Сяпіны, дзядулі Хо і Чайбалсаны. А колькі зухавых Садамаў, Мухамедаў, Ібрагімаў! Хунвэйбіны, талібанчыкі, бін-ладункі.

Буды, Гогі і Магогі, Мардукі, Крышны. Богі — нібы сіямскія блізняты: дзьве галавы, мноства рук і ног. Безьліч вачэй. Зьмеі, драконы, драпежнікі, крылатыя ільвы. Зусім ужо фантастычныя жывёлы. Нашэсьце драўляных азіяцкіх катоў і чорных афрыканскіх статуэтак на абшары, доўга апанаваныя «матрошкамі». На рынках, прылаўках, у вітрынах. Прадаць, зарабіць на чорны хлеб. А ў кішэнях самыя экзатычныя тугрыкі. І амулеты, абярогі. Маленькія цацачныя бажкі. Уцёкі з егіпецкай няволі.

Яны рушылі праз цёмныя абшары, сьнежную зьмерзлую мяжу з шэрагамі калючых драгоў. Праз густыя лясы. А тамака, на другім ба-ку — Каляды. Калярова, сьвяточна, сытна й цёпла. Сьнег, мароз за вокнамі, а ўнутры — падарункі пад елкай. Ілюмінацыя звонку і ў дамах. Шопікі з маленькім Хрыстом — на плячах, у дамах, кватэрах і храмах. Хрыстос нарадзіўся!..

Гэта мне сьніцца, ці я мрою. Я бяру кніжку і чытаю пра жанчын, якія нагадвалі сфінксаў. Яны стаялі чацьвярыцай у рачной вадзе і мылі бялізну. А калі праходзіў цягнік, яны з цікаўнасьцю ўзьнімалі да яго галовы. На пагорку над чыгункай, непадалёк ад мосту праз раку, пра які ўжо гаварылася, старая вежа. У ёй майстэрня скульптара. У майстэрні егіпецкія рэчы, зробленыя ім. Чорнае дрэва, залатая фарба, загадкавыя погляды. Ён прызнаўся мне, што раней багоміў грэцкае мастацтва. Але з часам адчуў прэснасьць на вуснах, аскаміну. Ён усьвядоміў, што карані, падмуркі сёньняшняга мастацтва ўвогуле — тамака — у егіпецкіх лабірынтах у скалах, пад пірамідамі. А я цяпер думаю: кнігі, пачаткі літаратурных тэкстаў — у каменных летапісах з нільскай даліны. І сам я, мае думкі, мае тэксты... Мудрыя вочы, погляд каменнага чалавека-жывёлы. Sphinx never cry.

Чэрвень-ліпень 2002, 1-9 сакавіка 2003.